

"Artús, ay cell qui atendon li bretó ? ": LA FAULA, seducció o reivindicació políticomoral?*

ALBERT HAUF I VALLS**

Com a mallorquí i solleric que ha passat gairebé vint-i-cinc anys de la seva vida predicant la bona nova de la nostra llengua i cultura *im partibus*, en les encantades i brumoses terres de Gal·les, bressol del rei Artur i de les llegendes artúriques, consider un honor i una satisfacció poder prendre part ara i ací en aquest acte de presentació del volum del *Cançoner Aguiló*, que la benemèrita SAL fa temps que va fer restaurar i ara ha tengut la bona pensada d'editar. És una edició que, per les seves característiques, estalviarà el desmesurat maneig del valuós manuscrit original i resultarà molt útil als estudiosos de la literatura medieval en particular, i de la nostra literatura en general. Haig de dir que mogut per la curiositat i l'interès, m'he pres la molèstia de comprovar tota la transcripció amb el manuscrit i de col·lacionar-la, amb el text de l'edició crítica, i que el resultat de la primera part de l'exercici em permet afirmar sense cap possible dubte que el treball de lectura de l'equip és excel·lent, ja que en els 847 octosíl·labs apariats només he trobat dos mots: *m'ays/ mays* (vv16), i *faysó / saysó* (crec que amb s llarga i no f, v 703), sobre els quals no estic segur de la lectura proposada, i això és dir molt!

Del contingut i importància d'aquest *Cançoner*, descobert i cedit per don Estanislau Aguiló, en va parlar en aquest mateix lloc, el malaguanyat amic i col·lega Jaume Vidal i Alcover, el 1983, un any abans de la publicació el 1984 de l'edició crítica de *La Faula* preparada en col·laboració amb l'admirat col·lega de l'IEC, Dr. Pere Bohigas. I en va parlar *ex abundantia cordis*, després d'un amorós esforç de comprensió, en el que em consta que no va escatimar treball ni consultes. Crec que En Jaume, com alguns joves de la seva i de la meva generació, que més d'una vegada vam discutir la possibilitat de compartir inquietuds en un grup que portàs el suggestiu títol de *Faula*, va restar encisat per la màgia d'aquesta bella obreta de l'autor mallorquí. Fou el contacte personal amb el vostre - i ara nostre - cançoner, el que va inspirar-li tot un seguit de tasques acadèmiques que degueren resultar extremadament feixugues per a un brillant escriptor, poeta i traductor no gens convencional i força crític amb les patums universitàries. Els seus treballs com ara l'edició i estudi de "El déu d'Amor çador" (1976), sobre "La fada Morgana en la tradició oral mallorquina"(1981), la incidència en les *Cobles* de Jaume i Pere March (1987), i fins i tot el seu interès per la pesada casuística dels tractats sobre la teoria gramatical occitana (Berenguer d'Anoia, 1984 i Francesc d'Olesa, 1986), no fa massa reeditats a Ca'n Moll,¹ em semblen ben relacionables

---

* Conferència pronunciada dia 23 de maig del 2000 amb motiu de la presentació del volum del *Cançoner Aguiló*, edició facsímil, transcripció i comentaris: Gabriel ENSENYAT I PUJOL, Joan MAS I VIVES, Joana M. MATAS I ALOMAR, Estudi codicològic: Antoni MUT I CALAFELL, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma de Mallorca, 2000, en la mateixa seu de la societat. Les referències i citacions de Guillem de Torroella, *La Faula*, remetent als versos del mateix volum presentat, llevat de les dels fragments que només es troben en altres manuscrits, que són presos de l'edició de Pere BOHIGAS i Jaume VIDAL ALCOVER, Biblioteca Universitària Tàrraco, edicions Tàrraco, Tarragona, 1984.

** Universitat de València, IEC

¹ Vegeu l'índex del bell volum: Jaume VIDAL ALCOVER: *Estudis de Literatura Medieval i Moderna*, recopilació i introducció de Pere ANGUERA i Magf SUNYER, "Els treballs i els dies, 39", Editorial Moll,

amb el seu coneixement i maneig del *Cançoner* de la SAL, volum que ultra contenir un excel·lent resum de les *Leys d'amor* en el *Compendi* de Joan de Castellnou, és un dels repertoris més complets de la nostra narrativa en noves rimades. Basta dir que sense aquest manuscrit mai no ens haurien arribat obres com la *Vesió en somni* de Bernat de So († 1385), *El rauser de la vida gaya* de Jaume March, *La Joyosa Garda*, el *Compte final* i el *Mal d'amor* de Pere March, o el ja esmentat *El déu d'Amor caçador*. D'altres, com *Frayre-de-Joy e Sor-de-Plaser* restarien terriblement incompletes i mutilades.

En Jaume pensava que el contingut cortesà d'aquest volum era un possible producte de l'estada temporal a Mallorca, el 1395, de la lletraferida cort de Joan I, i basant-se en la inclusió del *Compendi* teòric de Castellnou, va especular que podria tractar-se d'un *vademècum de pedagog*, un llibre on el mestre de literatura cercaria la matèria de les seves lliçons i els exemples que les il·lustrarien.² La hipòtesi sembla interessant i podria venir confirmada, per mera analogia, per l'existència d'un altre important precedent, com ara el del *Cançoneret de Ripoll*, que és tot el poc que ens resta de la poesia de l'etapa precedent, i on els 19 poemes supervivents també s'agrupen, i no sembla que sigui cap coincidència, al voltant d'un altre conegut tractat teòric: les *Razos de trobar* de Raimon Vidal.³

No em sé estar, doncs, de recordar ara i ací, amb agraïment, la memòria d'En Jaume Vidal juntament amb la d'un altre mallorquí que fou el vertader peoner en l'estudi i edició de la *Faula*: En Gabriel Llabrés, pel temps que un i altre van dedicar a una tasca tan poc agraiada com és l'edició de textos (sense la qual no hi ha ni filologia, ni història de la literatura!), i en particular per l'esforç esmerçat en donar a conèixer el bell text de Torroella, en edicions potser superables, com tot allò humà, però que ens ha permès fins ara l'accés directe a una obra literària que posa en contacte el món fantàstic de la mitologia artúrica, amb la nostra geografia i el nostre paisatge. Un paisatge, el de la vall i port de Sóller, que Torroella ens obliga a evocar amb tota la seva incontaminada lluminositat i bellesa primigènies, convertits, gràcies al do de la paraula poètica, en un espai màgic que incita a la més pura meravella. De fet, ja devia existir en temps de Torroella, un substrat llegendari que relacionava el port de Sóller amb fets portentosos. L'actual església dedicada a St. Ramon de Penyafort tracta de rememorar el lloc on segons una vella tradició hom creia veure l'empremta que el sant dominicà i estricte confessor reial va deixar damunt una roca de la platja. Conta la llegenda que, obligat per les circumstàncies d'una no menys estricta prohibició règia que impedia deixar-lo sortir de Mallorca, el sant dominicà va fer-se a la mar i aconseguí un insuperable rècord en la travessia Sóller -Barcelona, navegant damunt el seu mantell estès damunt les aigües amb l'únic suport del seu prodigiós bacle i de la capa desplegada al vent com a vela. Té, doncs, mèrits més que suficients, no solament per a convertir-se en el modern patró del *wind-surfing*, sinó per a ser considerat com un miraculós precedent hagiogràfic de l'*aventura* torroellana.

Podem especular que el lloc del port, a l'altura de l'actual esglésieta de St. Ramon, seria més o menys el mateix d'on Torroella va emprendre el seu misteriós periple iniciàtic, ja que el camí d'accés a la badia natural, no devia ser el que segueix la carretera actual i el pintoresc tramvia, sinó l'anomenat camí de Sa Figuera que accedeix, a l'altura de la finca i

Mallorca, 1996, i en especial: "Introducció a Guillem de Torroella, *La Faula*" i "*La Faula* de Guillem de Torroella en el *Cançoner* d'Estanislaú Aguilo", 157-89 i 193-208.

² Jaume VIDAL ALCOVER: *Estudis...*, 194. Sobre l'estada de la cort reial a Mallorca i els abusos i extorsions dels cortesans, entre els quals s'hi trobava En Bernat Metge, vegeu Martí DE RIQUER: *Obras de Bernat Metge*, 2 vls, Barcelona, 1959, I, *84-5 i 119-20.

³ *The Razos de trobar of Raimon Vidal and associated texts*, ed. by J. H. MARSHALL, Oxford University Press, Londres-Nova York-Toronto, 1972, pp. XII-XIII i Lola BADIA: *Poesia Catalana del s. XIV, Edició i estudi del Cançoneret de Ripoll*, Edicions dels Quaderns Crema, Barcelona, 1983, 147-8.

torre de l'actual Hostal d'Es Port, a una conca marina en forma de prodigiós anfiteatre que ens brinda l'íntima perspectiva d'un bellíssim i torbador llac muntanyenc.

Sigui com sigui, Torroella en la seva *Faula* (recordem que *Fabula* vol dir ficció o pura invenció),⁴ ens narra una *ventura* (v 1). Un viatge iniciàtic d'anada i tornada que comença un bell *matí de Sant Joan* (v 4) al bell recer assoleiat de Binibassí, la finca pairal que mira d'un costat a Biniraix i de l'altre a la vall de Sóller (*Car en la vall de Soller fo*, v 9). El dia esplèndid convida a fer un passeig (v 5) i el jove escuder dirigeix el seu cavall cap al port de Santa Caterina, així nomenat a causa de la presència del convent de monges, més tard traslladat amb motiu de les freqüents razzies berberesques, aleshores situat al costat de l'encastellada capelleta blanca encara ara existent. El cavall sua i es mostra inquiet i En Guillem baixa i el deixa refrescar a lloure per la riba de la mar, agafat de les regnes (v 20).

Fins ací el preàmbul de la història on detectam tot d'una alguns dels elements: *ventura*, *matí de Sant Joan*, *cavall i cavaller a la vora de la mar*, que, com vaig tractar de mostrar fa moltíssim d'anys en un estudi sobre el simbolisme magicoeròtic del romanç castellà de l'Infante Arnaldos: *Quién tuviese tal ventura / sobre las aguas del mar / como hubo el conde Arnaldos / la mañana de San Juan!*, ens avisen i preparen psicològicament sobre el contingut de la història.⁵ Hi argumentava, basant-me en textos literaris i folclòrics, que el nucli semàntic del romanç, com explicita la variant d'una de les versions conservades (*Quién tuviese tal ventura / con sus amores folgare...*), era el rapte o la seducció amorosa d'un mortal, operada per uns agents de l'altre món, i en certa manera comparable a la de Gentil en el *Canigó* de Verdguer.⁶ La inquietud del cavall, símbol de l'instint, que hom deixa campar sense un control estricte; les connotacions prou conegudes de la data; la referència expressa a l'*aventura*; la proximitat de la mar, bressol de Venus i refugi de les sirenes-fades encantadores, fan esperar també ací una narració semblant a la d'altres històries medievals rimades, en especial les dels anomenats *lais* o històries cantades bretones (*Graelent*, *Tydorel*, *Tyolet*, *Guingamor*, *Desirée*; etc), que inspiraren les belles creacions de Maria de França (*Lanval*, *Laostic*, *Guinguamor*, *Bisclavret*, *Chievrefeuil*, *Áustic*, *Yonec*, etc).⁷ Són històries fantàstiques on es narra una *aventura* (*D'un lay vos dirai l'eventure*, *Guingamor*, v 1) considerada digna de ser "posada en solfa" i cantada per a perpètua memòria i diversió del personal cortesà. És tracta d'una experiència extraordinària, que permet al lector o oient penetrar en l'altre món universal de la fantasia humana, i que fascina pel seu to de rondalla i per la riquíssima i detallada descripció d'ambients, llocs i situacions, on tot és sorprenent i possible; on es dilueixen les tènues fronteres entre la

4 Segons una famosa definició de Sant Isidor de Sevilla, *Etimologies*, I, 40, 1: *Fabulas poetae a fando nominaverunt, quia non sunt res factae, sed tantum loquendo fictae* (= *Los poetas dieron su nombre a la fábula derivándolo del verbo fari (hablar), porque no se trata de hechos reales, sino solamente de ficciones habladas*). Faig servir l'edició bilingüe que reproduceix la clàssica de W. M. Lindsay, ara enllestida per José OROZ RETA i Manuel i A. MARCOS CASQUERO, BAC, 433-4, 2 vls, Madrid, 1993-4, I, 356-7.

5 A. HAUF; J. M. AGUIRRE: "El simbolismo mágico-erótico de 'El infante Arnaldos'", *Romanische Forschungen*, 81, 1/2, Frankfurt am Main, 1969, 89-118.

6 A. G. HAUF: "La seducció de Gentil en el 'Canigó' de Verdguer i el romanç de 'El infante Arnaldos'", *Caplletra. Revista de Filologia*, 6, Barcelona, 1998, 73-97. N'hi ha versió castellana en la *Revista de Dialectología y Tradiciones populares*, 38, Madrid, 1972, 55-84.

7 Alguns d'ells ara ben assequibles en la pulcra traducció castellana de l'amiga i col·lega Isabel DE RIQUER: *Nueve Lais Bretones y La Sombra de Jean Renart*, "Selección de lecturas medievales, 21", Ediciones Siruela, Madrid, 1987, dotada d'un bell pròleg, on incideix en el tema, i bibliografia. Veg. Karl WARNEKE: *Die Lais der Marie de France*, mit vergleichenden Anmerkungen von Reinhold Köhler nebst Ergänzungen von Johannes Bolte, ed. de Peter Krusel, "Bibliotheca Normannica, 3", Halle, 1925/3. Més manejable és la tria feta per Erich VON RICHTHOFEN: *Vier alifranzösische Lais der Marie de France (Chievrefeuil, Áustic, Bisclavret, Guingamor)*, "Sammlung Romanischer Übungstexte, 39", Max Niemeyer, Tübingen, 1969/2, que tenc més a mà i per això faig servir. Tot i que a qualsevol romanista pugui semblar-li evident quines són les fonts on s'inspira la nostra narració, convé tenir present el treball de Maria Jesús RUBIERA MATA: "Un relat àrab de viatge al més enllà (Buluqiya), possible font de la Faula de Torroella", dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, 2 vls, "Biblioteca Abat Oliba, 187", Barcelona, Universitat de Barcelona i PAM, I, 1997, 71-80.

realitat objectiva i la il·lusió d'allò visionat en somnis i al·lucinacions, i en el substrat imaginari latent en totes les cultures, molt especialment la del poble celta. Un poble que barreja Arcàdia i Utopia, en una literària i pagana exaltació de l'instint, centrada en la recerca de la joventut i bellesa perennes, el desig de la immortalitat, la riquesa, el plaer i l'harmonia, en un àmbit de festa permanent (*Guingamor*, vv 527-33), del tot relaxat i aliè a les censures de l'exacerbat *über Ich* creat per la tradició judeocristiana, que pesa, per exemple, com una feixuga llosa en la repressiva llegenda del *Canigó* verdaguerià. No cal dir que gairebé sempre aquesta experiència és amorosa. Un mortal romp la barrera de l'espai i del temps i penetra, per la frontera humida de la foresta o de les ones, en l'altre món, on estableix contacte amb una extraordinària persona de l'altre sexe. Ho fa atret per un esquer màgic, en forma d'animal o vaixell fadat, que el transporta a un recer paradisiàc on satisfà plenament el seu desig amorós i el de la persona que l'atreu i reclama, durant un cicle o període de temps, que sol ser de set anys, però que també pot arribar als tres-cents, fins que romput un tabú ha de retornar a la penosa i vulgar realitat del temps humà, on sovint s'arrepenteix i és rescatat de bell nou.

Els senyors i dames de les corts aristocràtiques medievals, s'havien avesat fins a tal punt a escoltar aquestes cançons fantasioses, que acabaren assimilant-les com a part de la seva vida quotidiana, reproduint aquests o semblants fets extraordinaris de manera artificial a base d'una escenografia fastuosa i en forma d'invencions teatrals com la que trobam en el *Tirant*, de manera que en les novel·les artúriques els membres de la cort estan condemnats a romandre dejuns i no dinen, per tard que sigui, fins que han experimentat i assimilat d'una forma o altra la seva ració quotidiana d'*aventura*, o encanteri real o simulat, sovint creat *ad hoc* per a diversió i pàbul de la imaginació col·lectiva.⁸

Cal remarcar que, en el nostre cas, l'actitud d'En Guillem no és simbòlicament agressiva, com la d'Arnaldos (que *Con un halcón en la mano / la caza iba a cazar*), versos on s'acumulen dos coneguts referents amorosos: un fàl·lic: l'ocell de presa, i l'altre relacionat amb l'activitat metafòrica de la cacera amorosa (*La caza de amor es de altanería... Halcón que se atreve / con garza guerrera / peligros espera*). Però tot i que Guillem no escolta la cançó torbadora d'una sirena-mariner, que amaina les ones i pertorba la raó, ni pugi a una nau màgica (*las velas traía de seda, / la jarcia de un cendal*), els lectors medievals, prou coneixedors de la tradició bretona i d'altres precedents folclòrics i / o novel·lístics, com el del famós viatge amb la nau fadada que porta a Partinuples al fabulós castell de Cabezadoyre, on menja i beu sense veure ningú, fins que una bella emperadriu *fue sin candela a echarse en la cama donde estaba el conde y perdieron sus virginidades* (en l'original francès, vv 1113-57, el protagonista es gita dins el llit de la fada que senyoreja la ciutat encantada) devien començar la lectura-audició carregats d'expectatives.⁹ Perquè el nostre heroi respon a l'atractiu d'una sèrie de elements prodigiosos que li criden l'atenció i comença a *meravellar-se*, (*Ez eu fuy fort maravellats*) de l'illot prop de la platja i, sobretot, de l'exòtic papagai evocador d'insules llunyanes (vv 36-9), que s'hi troba assentat. La visió d'aquests dos elements el mou a cavalcar de bell nou i a pujar acte seguit en l'escull que resulta ser una balena que se l'emporta mar endins a una considerable velocitat de creuer. La balena-vaixell té també precedens folclòrics, i l'altre vessant del viatge-sedució és el precedent cèltic de la *Navigatio Sancti Brendani*, o viatge a la recerca del Paradís terrenal,

⁸ Remet ara a Albert HAUF I VALLS: "Artur a Constantinoble. Entorn a un curiós episodi del *Tirant lo Blanc*". *L'Aiguadolç. Revista de Literatura*, 12 i 13, 1990, 12-31 (en especial 15-20).

⁹ HAUF-AGUIRRE: 108. Pel que fa al text francès medieval vegeu *Partonopeu de Blois, A French Romance of the Twelfth Century*, ed. by Joseph GILDEA, O.S.A., 2 vls (en realitat tres:) I, i II, 1-II, 2 (Aquest darrer amb una introducció de Leon PERDUE SMITH, Villanova University Press, Villanova, Pennsylvania, 1967-8, I, pp. 45-7).

combinació i/o transposició de l'Edén, els camps Elisis, alguna de les illes homèriques i les mítiques Hespèrides gregues.¹⁰

De fet Guillem arriba en plena nit a una terra que té totes les característiques del Paradís terrenal començant per la primera cosa que veu: l'arbre amb una fruita que té tots el gustos que un imagina (vv 139-40) i *Una serpent, qu'al cap portava / Un carvoncle mot resplandent* (vv 23-4), les connotacions demoníques de la qual venen atemperades per la seva funció lumínica que combina amb la de guia turístic, ja que li brinda en francès (una llengua que es veu que els sollerics sempre han dominat força bé!), les oportunes explicacions sobre el lloc on se troba:

... *Que tu es en la illa Enxantea,
Hon repausa Morgan la fea
E micer le roys Artús*" (vv 180-2)

Explicacions que omplen l'heroi de joia (*E fuy trop jausen del novell*, 190). El nostre heroi no manifesta ací el seu estupor davant els aclariments d'aquesta serp ralladora (vv184-7 de l'ed.), cosa que demostra que sabia prou bé del que li parlava l'animalet i coneixia les llegendes artúriques sobre la mítica Avalon, l'illa encantada on la fada Morgana havia transportat el seu germà em un vaixell màgic, (*Mort d'Artus*, 193-4).¹¹ Només que

¹⁰ En el nostre *Cançoner*, tenim un interessant exemple d'utilització al·legòricocortesa del simbolisme de la cacera amorosa en la fina composició *El Déu d'Amor Caçador*, on el protagonista que surt a caçar amb el seu esparver (vv 17-19) es mostra de fet caçat per la bellesa de la dama que té en la ment, i veu venir un caçador que *portech. i. auzell/ en son puny, lo pus bell / Que anch null hom vis:/ Be crey de paradís/ L'ach tret, tant fo plasent* (vv 59-71). Aquest resulta ser el déu d'Amor (v 99) que explica el simbolisme de l'aucell que porta, dels quatre cans llebrers que l'acompanyen i fins i tot del guant on s'asseu l'ocell. Pel que fa al viatge a l'altre món remet al clàssic llibre de Howard ROLLIN PATC: *El otro mundo en la literatura medieval*, Mèxic, 1956, 406-7 (enriquit per la valuosa col·laboració de María Rosa Lida de Malkiel). Hom pot veure també D. D. R. OWEN: *The Vision of Hell. Infernal Journeys in Medieval French Literature*, Edinburg-Londres, 1970, 24-5. I, en general, E. FARAL: *Recherches sur les sources latines dans les contes et romans courtois du Moyen Age*, París, 1913; J. LE GOFF: *Lo maravilloso en el Occidente medieval*, Madrid, 1982; L. HARF-LANCNER: *Les fées au Moyen Age. Morgane et Mélusine. La naissance des fées*, París, 1984. Hom parteix sempre de la plena capacitat de les fades per a transformar-se en l'animal o objecte més adient a la funció proposada. Així en el *Yonec* el cavaller és converteix en ocell per penetrar el refugi de la dama que vol seduir, etc. A la rondalla "En Ferrandí", el cavall palador del protagonista es converteix en una nau de vidre per a raptar una princesa (*Rondaies Mallorquines d'en Jordi des Recó*, III, Palma de Mallorca, 1969, p. 124). Sabut això, el treball de Joan ORS: "De l'encaix del cervol blanc al creuer de la balena sollerica: La funció narrativa del motiu de l'animal guia", *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, I, Barcelona, 1986, 565- 73, no acaba de satisfer les expectatives creades pel títol. Pel que fa a la pervivència del tema en les novel·les de cavalleria posteriors i l'escenografia cortesana, és interessant l'article de Rafael BELTRÁN: "Urganda, Morgana y Sibila: el espectáculo de la nave profética en la literatura de caballerías", dins I.MACPHERSON & R.PENNY (ed.): *The Medieval mind. Hispanic Studies in Honour of Alan Deyermond*, Londres, Tamesis, 1997, 21-47, on no s'oblida del precedent de la nostra *Faula*.

¹¹ En aquesta obra, escrita vers el 1230-35, no s'esmenta Avalon. Artur després de la seva derrota acusa la Fortuna que fins ara havia estat la seva mare, d'haver-se convertit en la seva madrastra, i ordena a Girflet que llanci la seva espasa màgica, Excalibur, a les aigües d'un llac. Quan Girflet, una vegada acompanyada la comesa, torna al lloc on ha deixat el rei: *va veure un vaixell completament ocupat per dames que venia per la mar. Quan va arribar allà on estava Artur, les senyores s'acostaren a ell i la que les comandava, que conduïa de la mà a Morgana, la germana d'Artur, va demanar a Artur que pujàs a la nau. Tot d'una que Artur va veure la seva germana, s'aixecà, i va pujar al vaixell, emportant-se el cavall i les armes. Quan Girflet hagué vist tot això des del pujol on estava, va girar-se i a tota la velocitat que li permetia el seu cavall cavalcà fins a la platja. Quan va arribar-hi va veure el rei Artur entre les dames, i va reconèixer Morgana la Fada, perquè l'havia vista moltes vegades. En un instant la nau s'havia apartat de la riba més de deu vegades la distància d'un tret de ballesta, i quan Girflet va veure que havia perdut el rei, va descavalcar en la platja i va sentir la pena més gran del món.* (Traducció del text que tenc més a mà *The Death of King Arthur*, trad. a l'anglès de James CABE, Penguin Books, Harmondsworth, 1986/ 7, pp. 224-5). En canvi en el llibre de Sir Thomas MALORY: *Le Morte d'Arthur, King Arthur and the legends of the Round Table*, ed. de Keith BAINES, introducció de Robert GRAVES, A Mentor Classic, Nova York, 1962, 500-2, hom repeteix la història de l'espasa llançada al llac per un cavaller anomenat Sir Bedivere, que transportà el monarca a la vora de l'aigua, i allà va trobar-hi una barca on seien moltes belles dames en companyia de la llur reina. *Totes portaven caperons negres, i quan van veure el rei aixecaren les veus*

després de llegir les indicacions sobre el rumb seguit i la distància descrita sabem que estam a l'altura de Sicília, una geografia que resultava fascinant per les erupcions volcàniques que hom associava amb l'infern o Montgibel, on també reposava el cos de l'emperador Frederic II en espera de retornar al món, i on per això mateix consta, gràcies a l'amena rumorologia cortesana recollida per Gervasi de Tilbury en els seus *Otia Imperialia*, que també s'havia ubicat el refugi del mític heroi gal·lès donat per mort en la desfeta de Salisbury, i el retorn del qual, com ja hem apuntat més amunt, esperaven (i encara esperen) els bretons, malgrat la tomba i la inscripció mentidera (*Ací reposa el rei Artur, el qual gràcies al seu valor va conquerir dotze regnats*) que el donava per mort.¹²

Tota la resta de la descripció, la pila amb l'aigua delitosa (v150), el llit de flors (v 198), el palafre amb arreus digne d'un rei (225ss), el guants *obrats d'aur e d'argent* (v343), els dos branxets (v 366);¹³ l'extraordinari jardí (407ss) ornat per una font, i *un rich palay maravellós* comparable al temple de Salomó (432ss) de característica factura, dimensions i materials que responen a una descripció més o menys formulaica (merlets de jaspi verd e vermell amb or, columnes de cristall, etc.), responen encara perfectament a les previsions del lector sobre un paradisiac món d'encanteri, ple d'expectatives amoroses (*per grans encantaments* 148, cfr. amb vv 370:*Qu'encantament es tot cant vey* o 413: *E per força d'encantament*, que supera en tot les previsions de la natura (v 399-400: *Car natura jes no cossent/ Stes causes que vistes ay*) i produeix la consabuda reacció d'estupor meravellat

---

*en un terrible plany. "Col·locau-me dins la barca" - va dir el rei. Sir Bediver ho va fer, i una de les dames va posar el cap del rei en la seva falda, aleshores la reina li va dir: "Estimat germà meu, has trigat massa. Tenc por que la ferida del teu cap no estigui refredada." Seguidament van remar allunyant-se de la riba i Sir Bedivere plorà vent-les partir. "Monsenyor Artur, m'heu abandonat! Ara estic totsol entre enemics!" Sir Bedivere, consola't, el meu temps ha passat, i ara m'han de portar a Avalon per a curar les meves ferides... Així va ser la mort del rei Artur tal i com la va escriure Sir Bedivere. Alguns contes que hi havia tres reines en la barcassa: la reina Morgana la Fada, la reina del Nord de Gal·les i la Reina de la Terraerma; i altres hi inclouen el nom de Ninive, la Dama del Llac...A molts llocs de Bretanya hom creu que el rei Artur no va morir i que retornarà per a guanyar nova glòria i la sagrada Creu de Nostres Senyor Jesucrist; però jo no m'ho crec, i el deixaria descansar en pau en la seva tomba de Glastonbury...Diuen que en la seva tomba hi ha inscrita aquesta llegenda...: HIC IACET ARTHURUS, REX QUONDAM REXQUE FUTURUS (Aquí descansa Artur, que fou rei i que serà rei). Chrétien de Troyes, *Erec et Enide* dins *Les Romans de Chrétien de Troyes*, ed. de Mario ROQUES, "Les Classiques Français du Moyen Age, 86", París, 1955, 58, esmenta entre els convidats a unes noces el ja esmentat heroi d'un lai bretó, seduït per una nimfa d'una font, que hom relaciona amb Morgana i el seu màgic realm: *et Guingamars ses frere i vint, / de l'isle d'Avalons fu sire: / de cestui avons oï dire/ qu'il fu amis Morgant la fee./ et ce fu vertex provee* (vv. 1904-8, que corresponen als vv. 1954-7 de la edició de W. FOERSTER, Halle, 1890 i la versió anglesa de D. D. R. OWEN: *Arthurian romances*, Everyman's Library, Londres, 1988/2, 26.*

¹² Vid. H. BRESCH: "Excalibur en Sicile", *Medievalia*, 7 (1987), 7-21; Roger SHERMAN LOOMIS (ed.): *Arthurian Literature in the Middle Ages*, Oxford, 1959, 64-71 i també el seu *Arthurian Tradition and Chrétien de Troyes*, Columbia University Press, Nova York, 1949, 66 i 306, on esmenta "la fada del Gibel" que apareix en els vv. 10654-6, del *Jaufré occità* (a cura de Renée LAVAUD i René NELLI, dins *Les troubadours*, Bibliothèque Européenne, 2 vls, II, Bourges, 1960/2, 592): *Eu sui la fada de Gibel, /E.I castel on vos fos am me /A num Gibaldr*, topònim a primera vista més aviat associable amb Gibraltar, però que Rita LEJEUNE: "Le roman de Jaufré source de Chrétien de Troyes?", *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 31 (1953), 717-47 (p. 745) relaciona amb l'Etna. Vegeu també L. A. PATON: *Fairy Mythology of Arthurian Romance*, Boston, 1903, 250; A. GRAF: "Artú nell' Etna", *Mitti, legende e superstitzioni del medio evo*, Torí, 1893, II, 303-59.

¹³ Recordau el bell vers marquès, on el poeta tracta d'expressar la seva incapacitat amorosa mitjançant una contradicció o inadequació entre els mitjans amb els quals tracta d'assolir els seus objectius: *Ab milans caç la ganta/ y ab lo branxet la lebra corredora*, LXIV, vv 25-6 (Ausiàs March, *Obra completa*, ed. ARCHER, Barcanova, Barcelona, 1998, 2 vls., I, 258) Això explicaria que en comptes de *milans* en Torroella tenim un esparver, (v 382)), però no l'ús d'un *branxet* incompatible amb la caça de llebres, per ser considerat un ca falder. En el lais de Gingamor, l'heroi demana al rei que li deixi: *Le brachet que tant avex chier, / Le cheval e le liamier/ Et la muete des autres chiens...* (El branxet que tant estimava / el cavall i el ca coniller/ i la resta de la seva canilla, vv 231-3). Es tracta d'un animaló que el rei no *hauria donat pel seu pes en or* (*Qu'il ne donnast pro son pois d'or*, v 258) i que esdevé un protagonista ben actiu en la cacera del mític porc senglar blanc. (Vegeu-ne els vv 315,323,327,337,355). Una cosa semblant passa en el lais de *Tyolet*, on el branxet blanc de la filla del rei de Logres, serveix de guia per a la cacera del cervol blanc i (ed. RIQUER, 90: *Este perrito os conducirá al ciervo*) i també com a guia, acompanya la funció d'ajudar a trobar el protagonista, víctima de la traïció d'un mal cavaller.

(*Maravellan de la ventura / E del loch hon era aribats, / E anava tot exernats*, vv 213-15).¹⁴ La mateixa, que provoca, per exemple, el parc de Fac, invenció de Morgana aplicant les arts màgiques que havia après del seu amant Merlí. Segons una llegenda que documenta el ms. vienès del famós *Livre du cuer d'amours esprís o Llibre del cor presoner d'amor*, de René d'Anjou, Lancelot va emportar-se Morgana a la vall d'Anjou, a un lloc anomenat Lac, on Morgana amb ajuda de Venus va crear amb encanteri el parc fantàstic que descriu fil per randa l'esmentat manuscrit, i que recorda moltíssim el de la *Faula*.¹⁵

Més encara: els signes o indicis, com les històries tallades en l'esplèndida sella del cavall fadat, (com ara les *De Floris e de Blancaflors / D'Isouda la Brunda e de Tristan...*, *De Tiubes e de Piramús / De Sarena e d'Alidús, / De Paris... / Llur fayt, lur vida, lur ventura / S'i devisava en la pentura*, vv 234 -43) actuen també de possibles indicadors del caràcter amorós de l'aventura, tal com passa en el *Tirant lo Blanc*, on apareixen en el c. 118 en la descripció de la bella cambra emparamentada, tot d'una després que el cavaller acaba d'albirar les *pomes de paradís* de Carmesina, símbol de la seducció (c.117). Noteu que tant en la novel·la valenciana com en la *Faula* hi ha una alternança de simbologia amorosa i cavalleresca, i l'autor aporta una subtil informació complementària dels referents cavallerescos, que situa en un altre lloc del palau (c. 119), establint una clara dicotomia, cosa que també passa més avall en la *Faula*, on en els vv 555- 95 reapareix *Tristan, lo fi amadors / virets lay pinxes les amors...* en companya de molts grans cavallers, *E del prous Lancelot del Lach*, Palomides, Erech, Galvany, Boors, Persavall, Galeás i un llarguíssim etc. Com digué magistralment Rubió, és tracta d'una *veritable maceració de temes i recursos novel·lescós del cicle bretó*,¹⁶ i hom hi pot percebre de quina

¹⁴ Cfr., per donar un exemple, amb el ja esmentat *Partonopeu de Blois*, v 874: *En Paradis quid estre entré i vv 816ss* que equival al: *Car semblech paradis / Terrenal graciós* dels vv 6-7, que encapçalen *Lo rauser de vida gaia* del nostre *Cançoner*, p.126. També en la bella narrativa de *Fraire de Joi e Sor de Plaser*, recollida pel nostre *Cançoner*, s'hi descriu un lloc encantat i paradisiac, on ressonava la màgica melodia dels ocells, i no mancava el riu, el prat i una torre pintada d'or (vv 7-20), o el ja citat *Guingamor*, vv 359-70, 390ss, 420 -26. Vegeu encara el verger de Monbrun on descansa Jaufre (vv 3040-9: *En un verger tot claus de marbre / Q'el mun non cre qe aja arbre / Per so qe sis bels ni bos / Qe non i aja.j. o dos / Ni bona erba ni bela flor, / Qe lains nu n'aja largor / E eix una flaire tan grans / Tan dousa e tan ben flairans. / Cum si fus dins de parais...*(ed. Ren é Lavaud i René Nelli, *Les Troubadours*, 2 vls., Bourges, 1960, II,p. 198) El temple de Salomó era un dels referents més glossats a nivell literal i al·legòric per l'exegesi bíblica i per això més coneguts com una de les construccions humanes més excepcionals i extraordinàries. A això cal afegir la bella descripció del Paradís que hom pot llegir en l' Apocalipsi de St. Joan, 21,2 ss, i que era aprofitada a l'hora de "contemplar" la glòria celestial, com podem veure en la plàstica i poc original narrativa de Fra Antoni CANALS: *Scala de Contemplació*, II, c. 1 (ed. de Juan ROIG GIRONELLA, Barcelona, 1975, pp. 167- 87). Vegeu. Albert G. HAUF: "La *Scala de Contemplació*, de Fra Antoni Canals, i el *De XV gradibus contemplationis o Viridarium Ecclesiae*" dins Tomàs MARTÍNEZ (ed.), *Lo gentil estil fa pus clara la sentència*, Borriana, 1997 i *Anuari de la Agrupació Borriana de Cultura*, 8 (1997), 97-120 (en especial 112-15).

¹⁵ Antoni CANALS: *Scala*, 179, descriu els rius i arbres celestials. Val a dir que el *Roman de la Rose* era ben conegut al nostre país. Vegeu René D'ANJOU: *El libro del corazón de amor prendido*, Medievàlia, Barcelona, 1999/3, 167-71. Renat o René d'Anjou, nascut el 1409, fou duc d'Anjou, de Bar i de Lorena, i esdevingué l'antagonista d'Alfons el Magnànim en la pugna per la corona de Sicília. Era fill de Violant d'Aragó i de Lluís II, duc d'Anjou, del qual parlarem més avall. El llibre al·legòric del rei René, tot i que escrit el 1457, i per tant molt posterior a la *Faula*, interessa per a documentar la continuïtat d'aquest tipus de narració d'arrel artúrica, que ara l'aristocràcia tracta de fer servir per enaltir els seus orígens familiars o dotar les seves residències i parcs d'una aura mitològica: *Y sabed que...el parque que aquí veis tiene por nombre parque Fac. Mas, si queréis saber la causa por la que así fue llamado, es porque, en tiempos de Merlín, que en la gran Bretaña estaba, el susodicho Merlín amó a la hermana del rey Arturo, que por nombre tenía Morgana, y ésta aprendió de Merlín todo el arte de la brujería que se da en llamar arte mágico, arte que el susodicho Merlín le había enseñado. Y fue ésta la misma que Lancelot robó a su padre y su madre y llevó en su cuna, de niña, al valle de Anjou, a un pequeño lugar que tiene por nombre Lac, donde había hecho construir un muy rico palacio, en el qual habitaba y crió a la niña hasta que se hizo bien grande...Y acacció después que la susodicha dama vino hacia Venus, pasando por aquí, y a petición de Venus, creó por encantamiento este parque tal como lo veis. Y dentro de él puso doncellas hermosas y bellas, que son salvajes...jamás comen otras cosa que los muy hermosos frutos que crecen en el parque, los cuales son tan dulces y saciantes que no hay viandas que de degustar se pvean."* (en segueix la descripció)...*encontraron...tres fuentes hechas de piedra de berilo (etc, etc)*. Hom pot consultar en general, Rosario ASUNTO: *Ontología y teleología del jardín*, Madrid, Tecnos, 1991.

¹⁶ Jordi RUBIÓ i BALAGUER: *Història de la Literatura Catalana*, I, "Biblioteca Abat Oliba, 35", Barcelona, 1984, p. 167. Vegeu Joanot MARTORELL: *Tirant lo Blanc*, ed. d'Albert HAUF i Vicent

manera els temes i motius literaris esdevenien art i es creava una bella imbricació entre l'art de narrar i les arts plàstiques, i com s'establia la circulació d'idees, que abans de quedar fixades en les parets i artesonats dels palaus, hom trobava expressades en objectes de més fàcil circulació, com una sella de muntar, les arquetes d'ivori o els tapissos que hom transportava de residència en residència.

La trobada d'una bella doncella de quinze anys, a la que hom s'acosta muntat sobre un cavall màgic que no es deixa guiar per les regnes (tradicional símbol del descontrol de l'instint); la confirmació que la damisel·la fa al cavaller, que ell és una persona predestinada a travessar la mar per acomplir una estranya aventura plena de tots béns (vv 490- 502), i el fet que aquesta bella joveneta l'agafi de la mà i el porti a un ric palau, incrementen més encara la morosa curiositat dels lectors, avesats a que els herois atreuessin la mar per amor i patesquin, com Tirant un simbòlic *mal de mar*.¹⁷ La disponibilitat del nostre heroi (vv 503-5: *Donzella, fi.m eu, ço que us play/ De mi fayts adés, ses contradir...*) és, si més no, tan incondicional com la de Partenoheu (v 1189: *Dame, je sui vostre chaitis*), el qual obté amb la seva ploranera submissió la virginitat de la bella dama. L'autor només comença a descobrir el joc i a mostrar que l'aventura de Guillem és certament una aventura *novella*, o sigui força diferent de les altres, quan Guillem que d'ençà que té notícia que Artur habita la illa (vv 180-3) ja ha manifestat un gran interès per trobar-lo (vv 219, 303-4, 4043: ... *sol puxa.l rey Artús trobar / Que tant es pel mon nomenats*), demana informació a la desconeguda, que resulta ser l'ambigua fada Morgana, germana d'Artur, al qual descriu víctima d'una peculiar malaltia que no es cura amb els seus encanteris (vv 514ss.).

A poc a poc s'esvaeix, doncs, l'esperança que l'aventura sigui una amorosa ventura, i el nucli temàtic passa a ser clarament la *quete* o recerca del rei Artur. Una indagació inútil a partir dels mers sentits corporals, i que implica tota una visió espiritual, que pressuposa una iniciació i l'acceptació d'una base doctrinal impartida per Morgana (vv 638-40: *Vesser le roy ne son convire / Si de moy no.vets la doctrine*), simbolitzada per la litúrgia de l'anell màgic que la fada frega pels ulls del jove, obrint-los de bat en bat, així purificats, a la plena percepció de l'encantament d'Artur. *Part una rexa d'argent fi/ part (var. sots) una volta de cristayll* (672-3) assegut en un llit esplèndid, mullat per les llàgrimes (v 695) veu *un chevalers / Asaut e bell, grans e sobrer, / Es ach tro a.XXX.anys complits* (v 679-81), vestit de dol i la cara del qual mostra la seva manca de salut (*Que no fo alegre ni sans, v 685*); del tot concentrat en la contemplació, entremesclada de sospirs, d'una bella espasua. Al seu costat hi havia dues dames també endolades. Morgana, fent honor al seu guiatge, satisfà la curiositat de Guillem (i la del teòric lector) que, de bell nou meravellat (*Certes, maravelat ne suy, v 714*) pel que observa, vol saber qui és el cavaller i les senyores que es planyen tant (v 705-15). Es tracta naturalment d'Artur. I les dames, segons la glossa morganàtica, que ens convé assimilar molt bé, són dues germanes al·legòriques: *Amor* i *Valor* (vv 725-6): *Cuy solient esser raynes / Hor son joynes* (variant: *veuves*),

---

ESCARTÍ, 2 vols., Conselleria de Cultura, València, 1990, I, p. 228: *...e entraren en una cambra molt ben emparamentada e tota a l'entorn storiada de le següents amors. De Floris e de Blanches-Flors, de Tisbe e de Píramus, de Eneas e de Dido, de Tristany e de Isolda, e de la reyna Ginebra e de Lançalot, e de molts altres que totes llurs amors de molt subtil e artificial pintura eren divisades...* Cfr. amb I, 231: *Passaren tots en una gran sala molt maravellosa, tota obrada de maçoneria per art de molt subtil artífici: totes les parets de jaspis e de pòrfirs de diverses colors lavorades, ymatges que fahien admirar als miradors, les finestres e les colones eren de pur crestail, e lo payment, lo qual era fet tot a centells, qui lançava molt gran resplendor. Les ymatges de les parets divisaven diverses històries de Bêorç e de Perceval e de Galeàs, com complí l'aventura del Siti perillós; e tota la conquesta del Sanct Greal s'i demostrava...* No cal dir que aquest és un aspecte més on la literatura esdevé mimesi de la realitat de la mateixa manera que la realitat s'inspira sovint en la literatura. Basta visitar alguns dels museus europeus, o els magnífics tapissos conservats en la seu de Saragossa, per a comprovar-ho.

¹⁷ *Tirant lo Blanc*, c. 119, ed.cit., I, 234: *...tot lo meu mal és de mar...- Senyor, la mar no fa mal als strangers...*

*orfoynes...Pour vilté e pour traxayries / Je.s hom / (var. Qu'ont pour dompney pris, vv 734-6).*¹⁸

Aleshores talla el silenci el monòleg-complanta d'Artur que s'adreça a Excalibur, la seva espasa. De les paraules del rei malalt es desprèn que el seu profund dolor prové d'allò que contempla en la fulla, esdevinguda mirall prodigiós on li ha calgut:

*Voyr claraman mon dampnatge, / C'anch, pux je vi bayxar paratge / E pris alonger de valor / (om: E dompney depertir d'amor) / POUR CE M'AVOYT A COMPLAYOR (Por si mauvaysa companyia) / FFLOR DE XIVALLERIA (FE L'ORDA DE XIVALLERIA) / SI VISIER EN SA MANOYRE (SI DEVOYSER DE SA MANERA) / LEJAMAN STRANYE E FOYRE / (LA vie m'est estrange e feyra) E SUY DE LA MAR (!) DESIRANS (E SUY DE LA MORT DESIRANTS, vv 767- 74).*¹⁹

El *sens* o sentit de l'al·legoria, com diria Chretien, sembla, doncs, ben clar: Artur i la seva espasa plena de virtut són la representació de les essències arquetípiques de la cavalleria, defensora de l'amor i del valor, com hem vist representats per les dues dames al·legòriques que han trobat refugi al seu costat, en el seu recer màgic, solitari i llunyà, òrfenes i vídues de l'afecte i de la protecció que abans gaudien entre la noblesa de paratge.²⁰ Artur és un testimoni acongoixat de la destrucció d'aquestes vàlues tradicionals en el món on viu Torroella, i el seu lament i la seva malaltia els causa precisament això: haver de contemplar com la cavalleria s'aparta de la seva raó de ser. El seu monòleg pot, doncs, llegir-se alhora en una doble clau: la d'un *planh* elegíac pel definitiu ocàs del vertader món cavalleresc, i també com un sirventès moral que advoca i defensa una possible restauració o retorn als principis de la mítica cavalleria artúrica.

Torroella participa amb una total simpatia en la dolorosa visió i també en el plany conjunt de les dames, Artur i Morgana (*Ploren la donzella es eu, v 778*), i mogut del desig de poder convertir-se en testimoni fidedigne i d'explicar més tard millor el que ha vist, que no altre és el seu paper en la nostra història, fa tot un seguit de preguntes. Però abans s'identifica davant el monarca, aclarint que encara no ha rebut l'ordre de cavalleria, detall interessant i que, com en el cas *Del Llibre de l'orde de cavalleria* lul·lià, o del mateix *Tirant lo Blanc*, el col·loca en una situació de poder aprofitar personalment el mestratge o lliçó d'un cavaller savi i experimentat (v 820).²¹ Morgana explica a Artur els detalls, ja coneguts, del rapte de Torroella, i el motiu d'aquest que no és altre que el de cercar un missatger que comunicui als humans la situació en quès es troba Artur, a fi que els cavallers i nobles reparin la gran fallida o traïció col·lectiva que van cometre contra ell:

¹⁸ *Que solien ser reines / i ara són ambdues òrfenes (vídues)...Per viltat i per traïcions (que han patit per manca de cortesia)*

¹⁹ Que he copiat del nostre *Cançoner*, donant com a variants el text fixat en l'edició crítica. Vet-ne ací una versió com més literal possible: *Veure clarament la meua destrucció, / que mai, ja que vaig veure baixar noblesa / i el mèrit allunyar-se de valor (variant: i galanteria apartar-se de l'amor) / per això havia de queixar-me (variant: per tan malvada companyia) / la flor de la cavalleria / apartar-se en sa manera de ser (apartar-se de la seva manera de ser) / llejament i d'una forma estranya i fera (la vida m'és estranya i fera) / i sóc de la mar desitjós (i sóc de la mort desitjós).*

²⁰ Cal insistir en les terribles connotacions que en l'edat mitjana tenia el viduatge, que deixava les dones del tot desamparades i mancades de suport. És una situació molt crítica que els textos religiosos tracten de remarcar quan expliquen la desolació de la Verge Maria després de la mort del seu Fill.

²¹ Lliçó personal, naturalment aplicable a tots els possibles lectors futurs. Vaig tractar de resumir aquesta relació Llull-Tirant en Albert HAUF I VALLS: *Ramon Llull i el Tirant lo Blanc*, "Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 17", Ajuntament de Palma, Mallorca, 1992.

*Car cist saurà comptar e dire
a totes jens vostre besonya,
E lor tous divent avoyr sonya,
Li xivaller e li baró,
Demander la gran fallisó
C'an jadis feyta contra vós (vv 881-89)²²*

Després (l'ordo difereix en el nostre ms. i en l'edició) Torroella s'assegura de la identitat del rei: *Ets vos, Senyor, le roy Artús / Aycell qui attendon li bretó;*²³ (vv 813-4 que en l'ed. crítica trobam en el vv 921-2 ss)). Es tracta d'una pregunta importantíssima, especialment si resulta possible llegir-la en clau, i hi havia, com veurem, un determinat grup de mallorquins que rebien despectivament aquest nom de *bretons* a causa de les seves conviccions i expectatives polítiques!

El nostre manuscrit, malarauradament s'acaba ací, en el moment que Torroella fa una vertadera exhibició dels seus profunds coneixements de la llegenda artúrica, en especial de la *Mort d'Artús* (Vegeu els vv 936- 83 de l'ed. Bohigas-Vidal), llibre que confessa haver llegit moltes vegades: *Es eu que mantes vets l'ay lesta*, (v 956). El cavaller mallorquí justifica la seva pregunta, de la mateixa manera que ho féu Girflet en aquell llibre-model, és a dir amb l'aparent contradicció de l'existència d'una tomba amb l'epitafi d'Artur (als quals ja ens hem referit més amunt).

Artur narra ara, com ferit i fugitiu després de la darrera batalla, fou transportat a aquell lloc per Morgana, la qual el va curar banyant-lo en una font meravellosa i explica que l'epitafi sobre la tomba volia evitar que molts perdessin el temps cercant-lo vanament (v 1040). També satisfà la curiositat de l'escuder sobre la joventut aparent d'Artur, que explica gràcies a l'ús que fa del mannà celestial contingut en el *Sans Gresaus* o Sant Greal (símbol de l'eucaristia, vv 1083ss), el qual l'eximeix de qualsevol altra vianda. Aleshores Guillem li demana el motiu de la seva tristesa, i l'autor ens torna reblar el clau, incidint en el que ja ens ha comunicat Morgana. La causa de la malaltia d'Artur és el mal del món reflectit en el mirall màgic de l'espasa:

*Bians amis, lo dol que je ay/ e le corrou e la tristea/ Me vient per
una felonea/ Mauvesse qu'es tal món intrea:/ Selon que par en desa
spea,/ Tu mesmes le pots bien veoyr (vv 1110-15).²⁴*

²² *Car aquest sabrà contar i dir / a totes les gents, la vostra necessitat, / i tots ells deven tenir cura,/ els cavallers i els barons, / d'esmenar la gran fallida / que fa temps van fer contra vós.* Segons això, Artur és una víctima propiciatòria de la gran traïció col·lectiva de tot un estament, que ha renegat dels seus principis mogut, com veurem, per la cobdícia. Aquesta tesi, essencialment pessimista, no s'aparta massa de la del Lluall del *Llibre de Contemplació*, com ja vaig indicar en *Ramon Llull i el Tirant*. Coincideix també, si més no, amb la tesi central de *La fi del comte d'Urgell o Escriptura privada sobre el fet de la destrucció del comte d'Urgell*, ed. de X. de SALAS BOSCH, ENC, Barcelona, 1931, obra de clara intencionalitat política i pamfletària que vincula la decadència de la noblesa catalana a la traïció feta a l'hereu legítim de la corona aragonesa. Vegeu el resum d'Albert HAUF, dins Hans Ulrich GUMBRECHT i Dagmar TILMMAN-BARTYLLA, ed.: *La Littérature Historiographique. Des Origines a 1500*, dins el *Grundriss der Romanischen Literaturen des Mittelalters*, volum XI/2, Heidelberg, 1993, nr. 1468, 281-5. Sobre el tema del missatge autojustificatiu de l'obra literària, llegiu ara Lola BADIA: "Fa che tu scrive: variaciones profanas sobre un motivo sagrado de Ramon Llull a Bernat Metge", en Ian MACPHERSON i Ralph PENNY, ed., *The Medieval Mind...*, 3-20.

²³ *Sou vós, Senyor, el rei Artur/ aquell que esperen els bretons?*

²⁴ *Bell amic, el dolor que jo tenc / i la pena i la tristesa/ em vénen per una felonía / malvada que és entrada en el món / segons que apareix en aquesta espasa./ Tu mateix la pots bé veure.*

I és aquí que culmina la novella aventura, quan Guillem participa finalment de la visió artúrica i contempla les xacres del món en la fulla de l'espasa que Artur li passa a través del reixat d'argent que els separa. La visió produeix una reacció admirativa destinada a incrementar la nostra curiositat de lectors:

*Ajudats-me Santa Maria!
Fim.eu, e que es aquò que vey?* (vv 1130-1)²⁵

Acte seguit, Guillem descriu que ha vist dues classes de persones. Unes amb els ulls embenats, molt contentes contra dret o justícia. Les altres estretament lligades de mans i peus, que sembla que hagin de morir deseguida:

*En aycest bran, a ma semblança, / Vey duas maneyras de
gens, / Car de marrits e de jausens/ Ne vey, però joy no s'i tany;/
Car per menys raysó se complany/ Pres jutge e sién mortal /
Cascís de lhor, si Déus me sal, / Ha dret que suspir e que.s planya, /
Car fort me sembla causa stranya /Que.lhs uns vey ab los
hulhs ba(n)datos / E són alegres e pagats, / Sí que no.s
deu far segons dreyt;/ E.ls altres són liatz streyt, / Pes e
mans, sí com trop dolens, / Que sembla que adés
breumens/ Degen trestuyt resebre mort.* (vv 1140-55).²⁶

Guillem no entén el sentit d'aquesta críptica visió, ja que demana a Artur que li ho desxifri. I aquest ho fa en els termes següents, que tampoc pequen de massa clars: 1) Els alegres i bells amb els ulls embenats són els AVARS, als quals la cobdícia, que no val res, els manté plenament satisfets en el seu desconeixement del vertader VALOR:

*Aycect qui sou ab vis bandé
Biaus amis, sont les riches roys
Mais tu ne ses mie pour quois
Ils sount emsi jolis e bau:
Avaressa, que riens no vau
Los tient d'avoyr plens e.nsayzits
Et paubres ès valours et prits,
Car de pritz no han il recordança ...*²⁷

²⁵ *Ajudau-me Santa Maria! / Vaig fer jo, i què és això que veig?*

²⁶ *En aquesta espasa, al meu parer, veig dues classes de gent, / car de tristos i d'alegres/ en veig, / però alegria no hi pertoca / ja que per menys raó es queixa/ qui es troba prop del jutge i està condemnat a mort. / Cada un d'ells, i que Déu em salvi, / té raó per sospirar i queixar-se, / ja que em sembla cosa molt estranya / veure els uns amb els ulls embenats/ i estan alegres i contents, / cosa no deguda segons dret:/ i els altres estan estretament lligats, / de peus i mans, com a gent que pateix molt./ que sembla que molt aviat/ tots hagin de rebre la mort.*

²⁷ *Els de la cara embenada/ bell amic, són els rics roïns (reis (!?!))/ Però tu no saps mica per què / Són tan macos i bells:/ Avarícia que res no val / els manté plens i aferrats al béns materials / i valor i mèrit és pobre/ ja que no es recorden de mèrit. Destac amb negreta un fragment de dubtosa lectura que hom ha interpretat tant com els rics roïns o miserables i els rics reis . Aquesta darrera lectura afavoriria, no cal dir-ho, la possible interpretació en clau política del missatge artúric. Tanmateix es tracta d'un tòpic de sirventès, que trobam sovint en els textos medievals. Així en el *Liber Fortunae* francès medieval, aquest personatge al·legòric fa una clara distinció entre els rics avars i els rics caritatius. Dels primera afirma que l'avarícia els esclavitzava de tal manera que no es poden regir per la mesura ni la raó (*Qui les fait serfs a leur avoir./ Que d'eulx gouverner n'ont pouair/ Par Mesure ne par Raison*, vv. 481-3) i quan arriba la mort els altres s'apoderen dels seus béns i ells passen del taüt a l'infern ja que el pecat els va fer tornar cecs (*Et ilz demeurent en la biere./ De tieulz gens est enffer peupléz, / Car peichié les a aveugléz...* vv 488-90). Ceguera que, evidentment, equival al·legòricament a portar els ulls embenats. L'altre grup el formen els rics que viuen segons raó i mesura i que donen del seu als pobres, etc. vv 495 ss. (Vid. *The Middle French Liber Fortunae. A Critical Edition*, by John L. GRIGSBY, "University of California Publications in Modern Philology, 81", University of California Press, Berkeley i Los Angeles, 1967, 72-3.*

2) Els segons, estretament lligats i infeliços, són els que agraden a Valor i, malgrat les dificultats, tenen esperança de fer el que volen fer segons el seu cor (vv 1175-81).

Rebut el missatge el jove escuder torna a la pàtria amb els mateixos mitjans màgics, acompanyat com a penyora i testimoni de l'experiència dels cans i de l'esperar (v 1264). I ací es tanca la narració.

Per molt estrany i frustrant que pugui semblar als qui atrets com Guillem pel simbolisme i la màgia s'esperaven una bella història d'amor, en la nostra narració la seducció de l'heroi sembla estar totalment subordinada i és emprada per l'autor en funció d'aquest curiós missatge, que costa de creure que no tenguí cap altre significat que el mer alligament i la repetició dels consabuts tòpics sobre la decadència dels valors cavallerescos i de la cortesia.²⁸ Potser per això mateix, i perquè contrastava amb la norma i constituïa una excepció, el devien recordar millor!

En una època més de mercaders que no de cavallers, caldria alliberar la majoria avara, de les benes d'un materialisme que la privava de la visió espiritual de les autèntiques virtuts. I alliberar també els altres, als quals les circumstàncies hostils priven de fer el que tenen clar que han de fer. Tot plegat, una visió més aviat pessimista d'una realitat que sembla que hom encara pensa que és possible trastocar, si hom fa cas de la narració i dóna crèdit a l'heroi-testimoni (cosa d'altra banda no gens fàcil tractant-se d'una *faula!*). Tanmateix la vertadera qüestió que tots ens acabam plantejant, sembla ser quines possibilitats reals hi ha que les dames Amor i Valor puguin retornar al món de misèries reflectit en el cruel mirall d'Excalibur, de la mà d'un Artur, al qual tothom sap derrotat pel propi fill, fruit del seu pecat?

Hom pot interpretar, i de fet ha interpretat l'obra i la seva relació amb altres textos com el *Llibre de Fortuna e Prudència* de Metge i el mateix *Tirant* de diverses maneres. Una, que preconitza el joc literari de *les adaptacions i de les desfiguracions*, defensa que l'ús que Martorell fa del tema d'Artur en el *Tirant*, és *projectat cap a una dimensió modèlica i ideal... Torroella rebia l'encàrrec de fer saber al món que els valors cavallerescos eren en decadència: l'autor del Tirant a gairebé cent anys de distància, té el coratge de presentar-nos en una restauració...*(p.123).²⁹

²⁸ Que és tracta d'un tòpic ho podem veure en el ja esmentat text del *Jaufre*, obra molt coneguda en tot l'àmbit del català, on l'autor fica el seu heroi en una penosa situació d'encanteri, en una casa-presó d'on no pot sortir, i on, segons afirma l'autor-Déu, tant el podria deixar patir un mes, com dos o tres anys, pugnant per alliberar-se. I allà el deixa de fet mentre ens amolla una llarga consideració personal sobre la terrible situació del món, causada, segons diu, pels rics villans que fan decaure el valor i mèrit de la cavalleria: *Que nu puec esser tan jausens/ Can ne vei tan d'avol maneira/ C'us fils de calqe camareira/ O de calqe vilan bastart/ Que sera venguts d'otra part, / Can aura diners amasats/ E es ben vestiiz e causats/ C'uja tot lo meior valer./ E aqels fant Pretz decaser, / Gauig e Solatz e Cortesia, / E ant pojada Vilania/ Tant qe tuit ne vant aprenden./ Que nu puic trobar entre cen/ Un sol qe Proessa mantenga/ Ni que sia amix mais de lenga, / Que nun sai triar lo meior./ Per que n'ai al cor gran dolor/ Can mi menbra de las proesas, / Dels bos faigs ni de las largesas / ni del segle qe an menat/ Cil qe denan nos sun passat./ E aras vei q'es tot perdut./ Car aqels qe sun remasut/ Apenrion una folesa/ Pus volentiers c'una proesa./ Que cant ausen en loc parlar/ De Solatz ni de Benestar, / Ni de Preis ni de Cortesia, / Aqi mesesi tenon lur via./...Aisi avols hom ben vestiiz/ Es bels defor e dins porits./ E tut farsit de malvestat;.. (Jaufre, ed. cit., vv 2562-2605). Al final decideix d'alliberar el seu heroi de tan horrible presó, i ho fa en honor del rei d'Aragó (vv. 2615), que és l'excepció que confirma la regla. En tot cas, hi ha a nivell semàntic, un clar paral·lelisme entre Jaufre, temporalment tancat en una espai màgic, a causa de la degradació de les vàlues de cavalleria i de la cortesia, i la presó d'Artur. La decadència de les institucions, sigui quina sigui, és sempre un tòpic.*

²⁹ Vegeu Lola BADIA: "De la *Faula* al *Tirant lo Blanc?*, passant pel *Llibre de Fortuna e Prudència*", *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, "Biblioteca Sanchis Guamer, 25", València / Barcelona, 1993, 93-128 (p. 105).

Jo mateix em vaig manifestar molt més pessimista sobre aquesta qüestió, després d'exhumar la coincidència temàtica en les fonts doctrinals que Martorell posa en boca d'Artur i que, en realitat, provenen d'un discurs sobre la Fortuna, tan negre com el també tocat per Metge:

...quant vey ue.lls bons sofferen mal,
e los malvats sehen equal
dels princeps e dels gran senyors,
810 ez han riqueses ez honors;
e puys que.lls pobles los adoren;
e james no han mal ni ploreu
ne saben qu'es adversitat.³⁰

O sigui: la ben realista constatació que un món que va de mal en pitjor, en paraules ben expressives de l'emperador de Constantinoble, oprimint pels turcs: *LOS MALS HÒMENS QUI AMEN AB DECEPCIÓ E FRAU, SÓN PROSPERATS, E VEG ABAXAR VIRTUT E LEALTAT* (c 192, Hauf, I, 635). Vaig tractar de mostrar que en bona part aquest discurs pessimista procedia d'un moralista tan rigorista com Eiximenis, el qual contraposa Honor amb Fortuna i ens avisa dels canvis constants de la roda de la Fortuna (la mateixa de la que fou víctima Artur i acabarà sent-ho Tirant). Em demanava, socràticament, què hi feia Artur a Constantinoble, tancat dins una molt bella gàbia, *ab les reixes totes d'argent* (c.191, p 634), com si fos un canari, un perillós enemic presoner, o una fera salvatgina? Si el vell emperador coneixia- com de fet mostra conèixer- el nom de la famosa espasa *Escalibor* ¿no tenia ja una pista per a identificar el seu vell propietari? Ben mirat, l'emperador de Constantinoble no es demostra massa perspicax, ni està tant al dia com el nostre Torroella en qüestions de la *matière de Bretagne*, ja que ni tan sols formula a Artús la pregunta que li fa el mallorquí per assegurar-se de la seva identitat. Sembla, en tot cas, que si hagués tengut un mínim de discerniment no hauria tractat com a un enemic perillós, o com a boig o com a un numeret de circus, mescla de joglar i fetiller, al prototipus de la cavalleria. La presó d'Artur en mans d'un vell impotent incapaç de defensar l'imperi i que no s'està de declarar públicament que ignora *quina cosa és honor* (c. 197), ignorància que segons el mateix Artur l'incapacitaria automàticament per a ser cavaller (c.195), no sembla ser cap estímul de noves cavalleries; més aviat em semblava un avís d'on podien anar a raure les de Tirant, si aquest no parava esment a la terrible fugacitat de les pompes cavallaresques i a les inevitables giravoltes de la roda fortunal de la qual Artur era un terrible document. Tot plegat, postulava que l'episodi aparentment molt clar en la seva funció triomfalista, semblava d'una patent ambigüitat que apuntava al possible triomf dels dolents. Afegiré que ara mateix no solament m'ho sembla aquest episodi sinó tota la novel·la, que acaba amb la insultant prosperitat d'Hipòlit i l'emperadriu.³¹

³⁰ Seguesc l'edició de Martí DE RIQUER: *Libre de Fortuna e Prudencia*, dins *Obras de Bernat Metge*, Barcelona, 1959, II, 70.

³¹ Vid. HAUF: "Artur a Costantinoble...", 23ss. Cal afegir que, tal i com ja vaig indicar en un altre lloc (Albert HAUF: "Seducció i anti-seducció: D'Ovidi a l'*Heptamerón*, passant pel *Tirant lo Blanch*". Elena RAMOS REAL, ed., *El arte de la seducción en el mundo románico medieval y renacentista*, Universitat de València, València, 1995, 119-44, en especial p. 130), sembla que Artur havia acabat adquirint, a nivell popular, connotacions de personatge burlesc, que hom esmenta en un registre farsic de pallassada, com a sinònim d'impotent o de "bencitò inútil". Així semblen indicar-ho uns versos del *Facet* català (vv 1276-1279, ed. MOREL-FATIO, "Mélanges de Littérature Catalane, Le Livre de Courtoisie", *Romania*, 15 (1886), 192-235 (p.215), on la xicota frustrada recrimina el jove que no ha sabut aprofitar com cal l'avinentesa amorosa, acusant-lo de covard i d'efeminat amb les paraules següents: *Ella pot dir :- Senyor N'Artús, / Ja vets la filosa e.l fus, / Babot camús, babot camús! / Que ja de mi no n'aurets pus*. BELTRÁN: "Urganda, Morgana y Sibila...", 38, sembla acceptar que "Morgana y Artús han venido a concienciar a Tirant del papel negativo de la Fortuna vana, en cuyo seguimiento parece empeñado" (p. 38). D'altra banda Isabel GRIFOLL: "Les noves rimades entre el jo líric i la ficció de la prosa", *La Narrativa in Provenza e Catalogna nel XIII e XIV Secolo*, Edizioni Ets/Atti, Florença, 1995, 109-59, en un treball tan intel·ligent i erudit, com potser massa aixafador per la riquesa de contingut, creu detectar en la *Faula* un moviment que

En tot cas, i deixant a banda el *Tirant*, on la influència de *La Faula* és evident, tot i que no ho és tant el sentit de la teatral actuació d'Artur, crec que no cal menystenir ni molt menys, la tesi dels qui com Espadaler han defensat una possible intencionalitat política en el nostre text, que el vincularia a la defensa (o potser també a la ridiculització?) dels legítims hereus dels reis de Mallorca víctimes de la raó d'estat de la branca catalana, que els va arraconar i substituir després dels tràgics fets històrics del 1349. Val a dir que aquesta tesi, segons apunten Bohigas-Vidal en la seva edició, s'avé amb la tradició mantinguda dins la família Torroella. La qual cosa atorgaria més aviat un sentit legalista d'ortodòxia i fidelitat monàrquiques al màgic reflex de l'espasa artúrica: els feliços i contents serien els *rics reis*, (vv 1158-87, no els rics roïns) qui moguts per avarícia, és a dir pels interessos i l'ambició de poder, triaren l'opció oportunista i menys perillosa, que era l'oposada a Valor, mentre que els altres, els bons i lleials, lligats de mans i peus per la persecució, tot i ser els més estimats per Valor, es debatien en la impotència.

Qui conegui el vell llibre del P. Pou sobre els visionaris i beguins, suara reeditat per partida doble, i els també recents volums d'Eulàlia Duran i de Guadalajara, sobre les profecies medievals, coneix molt bé la importància i l'ús polític que hom feia dels oracles i prediccions, com ara les del mateix Turmeda, que serviren per inflar el cap a la pobre muller del dissortat comte d'Urgell.³² El problema de tesis tan suggerents és que cal documentar-les i no sempre resulta fàcil.

I en aquest sentit, té, crec, força interès una breu però il·luminadora nota de Maria Toldrà que, com el suggeridor article de l'Espadaler, no veig esmentat en la bibliografia citada en el *Cançoner*.³³ Aquest breu article exclou explícitament una lectura sebastianista, ja que "Artús no esmenta en cap moment la seva tornada", si bé en el v 1010 s'indica, sense especificar com, que *Escalibor* repararà el món de la *granda mayança*, o gran desgràcia. Toldrà addueix un interessant document publicat fa molt temps per Quadrado en la revista de la vostra societat, que prova que Arnau d'Erill, elegit governador de Mallorca pel mateix Pere III, fou acusat de ser parcial als partidaris de Jaume III, els quals, en els aldarulls provocats en Mallorca, eren coneguts amb l'apel·latiu insultant de de *bretons* (!).

Segons aquest document:

---

s'encamina atropelladament vers *la frenesia esperpèntica*" (p.124. El meu subratllat). Segons aquesta autora:" La principal lliçó a aprendre de *La Faula* (no l'única) és que un *jo/eu...*pot passejar-se impunement i humorística, si més no tranquil·lament i alegre, per un món que es contempla tan sols com a literatura"(p.125).

³² Eulàlia DURAN i Joan REQUESENS: *Profecia i poder al Renaixement*, edicions 3 i 4, València, 1997; José POU Y MARTÍ, OFM: *Visionarios, Beguinos y Fraticelos Catalanes (siglos XIII-XV)*. Estudio preliminar Albert HAUF I VALLS: "Instituto de Cultura Juan Gil-Albert", Alicante, 1996, p. 611; y id., Estudio introductorio J. M. ARCELUS ULIBARRENA, Colegio Cardenal Cisneros, Madrid, 1991; José GUADALAJARA MEDINA: *Las profecías del Anticristo en la Edad Media*, Gredos, Madrid, 1996.

³³ Maria TOLDRÀ: "Notes sobre la suposada lectura "sebastianista" de la *Faula*", *Llengua & Literatura*, 5 (1992-3), 471-8; Anton ESPADALER: "El meravellós com a luxe i pedagogia", *El món imaginari i el món meravellós a l'edat mitjana*, "De set a nou,15", Fundació Caixa de Pensions, Barcelona, 1986, 137-49. Altres dos treballs omesos, tot i que no tenen res a veure amb el tema que ara tocam, són els d'Anna MARIA GUDAYOL: "Arturo, Morgana y la sierpe. Algunas anotaciones sobre las intervenciones en francés en la *Faula* de Guillem de Torroella", *Parole. Revista de Creación Literaria y de Filología*, 3 (1990), 93-8 i Isabel DE RIQUER: "El viaje al otro mundo de un mallorquín", *Revista de Lengua y Literatura Catalana, Gallega y Vasca*, 1 (1991), 25-35.

nonulli...ad excitandum sediciones...imposuerunt eis per derisionem hoc nomine bretons et per vicos et logias et in presencia et in absentia eorum sic nominabant quasi per hunc modum vellent eos concitari et quasi dicere non esse fideles domino regi...(p.5).³⁴

Els *bretons* del procés, exemple clar d'utilització política d'un motiu literari i/o llegendari, són els mallorquins favorables a la tornada de Jaume III. Aquest, en contrast amb el mític Artús, sí que va tornar a Mallorca per a morir-hi definitivament, en la sagnant i encara recordada batalla de Lluçmajor (25 d'octubre de 1349).

Sembla, doncs, que els lectors de la *Faula*, escrita cap al 1375, en llegir o escoltar la poc delicada pregunta que Guillem formula a Artús:

*Et vós, Sényer, lo rey Artús,
Aycell qui atendon li bretó? (vv 992-3).³⁵*

encara podien assimilar-la en clau política, especialment si tenim en compte que el plet dinàstic sobre l'herència mallorquina mai no havia deixat de ser discutit i era encara d'una més o menys candent actualitat. Perquè, una vegada mort Jaume III, començà la penosa odissea del seu fill Jaume IV, el qual, malgrat la seva joventut havia lluitat com un vertader cavaller al costat del seu progenitor. Fet presoner, el príncep fou enviat al castell de Xàtiva (1349-58), i quan aquesta terrible presó d'estat va semblar massa poc segura al rei Pere III, aquest el va fer portar al Castell Nou de Barcelona (1358 -62), on de nit era custodiat dins una gàbia. La seva fugida el 2 de maig de 1362 degué causar sensació arreu, i degué augmentar els recels d'uns i les esperances dels altres. Després d'una estada a Nàpols, on es va casar amb la temperamental i famosa reina Joana, va disfrutar d'un moment apoteòsic en la batalla de Nájera, lluitant al costat del Príncep Negre contra Enric de Trastàmara. Presoner d'aquest a causa d'una malaltia, fou rescatat per Bertran Du Guesclin per intercessió de Lluís d'Anjou i encara va tenir ànim per organitzar una dura guerra de guerrilles contra Catalunya (1374-5), que acabà de consumir la seva salut minada pel dilatat captiveri. Mort el 1375, la seva germana Isabel, desitjosa de venjança, cedí a Lluís d'Anjou els drets a la corona mallorquina amb intenció de dificultar-ne la possessió al rei Pere. Sembla que cap el 1377 es descobrí a Mallorca una conjura en favor del candidat angeví, el qual va reunir un important dossier documental en defensa dels seus drets, tot i que sembla que el 1380 ja havia abandonat la il·lusió per la corona mallorquina un cop anomenat hereu de la reina Joana de Sicília. Mort Lluís i el rei Pere III el 1387, Isabel encara seguia conspirant dins i fora la cort de Joan I, i el 1396 estava implicada en la famosa conjura amb Luquí Scarampo.³⁶

³⁴ ...alguns...per excitar sedicions...els van imposar per burla aquest nom de bretons, i pels pobles i llotges, tant estant ells presents com en la seva absència, els denominaven així, com si d'aquesta manera els volguessin incitar, i com si diguessin que no eren fidels al senyor rei. Vegeu Toldrà, *Notes...*, 472. El text prové de José Ma. QUADRADO: "Proceso instruido en 1345 contra el Gobernador Arnaldo de Erill, su asesor Des Torrens y el Procurador real Bernardo Morera, acusados de favorecer á los partidarios del destronado Jaime III, con otros procedimientos tocantes á la confiscación de bienes de los condenados á muerte y al destierro de los sospechosos", *BSAL*, 15, 1914-1915), 263-5.

³⁵ *Sou vós, Senyor, el rei Artur, / aquell qui esperen els bretons?*

³⁶ Resumesc ací les dades que em semblen més rellevants del conegut llibre de J. E. MARTÍNEZ FERRANDO: *La tràgica història dels reis de Mallorca*, Aedos, Barcelona, 1979/2, pp. 236-81, i la clara sinopsi de David ABULAFIA: *A Mediterranean Emporium. The Catalan Kingdom of Majorca*, CUP, Cambridge, 1994, pp. 15-17, 34-55

Si tenim en compte aquestes dades, no deixen de cridar l'atenció alguns aspectes ja destacats per la crítica: Hi hagué partidaris, primer de Jaume III i després de Jaume IV i aquests perseguits jaumistes, eren també coneguts amb la denominació pejorativa de *bretons*; denominació que automàticament transformava, per mera analogia, ambdós monarques mallorquins en figures relacionables amb Artur.

Jaume IV fou custodiat en una gàbia de ferro, i sembla evident que les misterioses reixes d'argent que trobam en els vv 805-13 de la *Faula*, ja esdevenen en el *Tirant* una clara referència a una gàbia on Artur es troba presoner.

Jaume IV fou també rei consort de Sicília, i d'allà estant inicià els seus projectes de recuperació del reialme perdut pel seu pare, continuant després el seu esforç reivindicatiu fins a la seva mort, ocorreguda el 1375, un període sembla que coincident amb el de la creació de la *Faula*. A partir d'aquesta data encara no es poden donar per tancades les reivindicacions jaumistes, que mantenen vives, primer Isabel de Mallorca i més tard uns prínceps angevins (que parlen francès): Lluís i, molt més tard, René d'Anjou.

Té, potser, raó Maria Toldrà quan apunta que: *Si s'accepta la influència mallorquina en l'Artús de Torroella, aquest estaria incorporant al text anècdotes de la seva pròpia experiència (la "tràgica" i difosa història dels últims membres del casal mallorquí) considerades com a exemple concret no pas d'una reinvidació política, sinó de la imatge universal de l'home perseguit en un món en què s'han perdut els principis de cavalleria i cortesia representats per un Artús, que en contempla, allunyat, la decadència* (p.476). I potser en té també el Prof. Espadaler, i l'obra que comentam ara i ací és també de fet una intencionada reivindicació de la causa valerosament defensada pel malaguanyat príncep mallorquí i els seus partidaris identificables amb els servidors de Valor, lligats de mans i peus per l'ambició i la temible repressió del poderós rei Pere d'Aragó, usurpador del seus legítims drets.

¿No ha proposat hom també una lectura política de les *Cobles de la Divisió del regne de Mallorca degudes a Fra Anselm Turmeda*, obra que comparteix moltíssims d'elements amb els nostre text? Si ens hi fixam, hi trobarem la utilització de tot el bagatge simbòlic del rapté d'un mortal a l'altre món (matí resplendent, prat, palau comparable al temple de Salomó, donzella que introdueix el protagonista en el palau, parc o jardí paradisiac, fontana màgica, *escala edificada per un mestre del rei Artús*, porta historiada amb motius cavallerescs, etc), emprats en funció d'un missatge clarament polític, que no deixa de ser força semblant: hom hi reivindica HONOR i AMOR oposats a ENVEJA i IMPIETAT. L'analogia en els temes i motius, tot i ser parcial, resulta tan colpidora que obliga a establir una mena de vasos comunicants, de manera que, no solament la intencionalitat moral i política sembla transferible, sinó que un no deixa de demanar-se, hagut compte d'aquestes coincidències, si el 1398, any de la suposada redacció de les *Cobles* i també de la invasió de les campanyes de Joan III d'Armagnac i de la fugida d'Isabel de Mallorca de la cort de Barcelona, seguïen plantejant-se similars reivindicacions a les que tal vegada pretenia plantejar Torroella, o si es tracta, com sembla, d'una referència a problemes que anuncien les pugnes entre ciutadans i forans; o pur i dur: una mera reincidència en, o reelaboració de, tòpics molt trillats. En tot cas, sembla obvi, que Turmeda calca de Torroella la idea de transformar una història de seducció en una al·legòrica reivindicació moral, potser política.

Triar per triar, ve de gust apostar per una interpretació política. Però aquesta, per a tenir una mínima solidesa, requereix encara una major dedicació dels historiadors; començant per algun dels ací presents, que ha col·laborat eficaçment en l'edició del *Cançoner* de la SAL i ha estudiat molt bé l'etapa de reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-49). Només queda, doncs, perseverar una mica més en la tasca tan brillantment començada. Qui sap si amb temps i paciència, acabarem trobant el possible desllorigador històric de l'obra de Guillem de Torroella.³⁷ Una obra que tanmateix es llegeix perfectament, al marge de qualsevol interpretació historiogràfica, com a fruit saborós de la fantasia humana, que -com recordava Goethe- sempre troba delit en inventar i narrar belles històries meravelloses; o sigui: en contar faules.

---

³⁷ Em consta que l'amic i col·lega Xavier Renedo va llegir fa temps una comunicació sobre el significat polític de les *Cobles*. Malauradament no en conec el contingut. Vegeu Bernat METGE i Anselm TURMEDA: *Obres menors*, ed. de Marçal OLIVAR, ECN, 10, Barcelona, 1927, 103-43 i Gabriel ENSENYAT PUJOL: *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*, 2 vls, "Els treballs i els dies, 40-41", Palma de Mallorca, 1997, on hom trobarà documentada la repressió contra els jaumistes mallorquins després de l'ocupació i les sovint terribles penes a les que van ser condemnats molts d'ells, senyal clara que existien (vid, I, 345 -86. i 395-400, sobre el procés contra Arnau d'Erill, del qual hem parlat més amunt. Vegeu també II, document nrs. 438, 452 i pp. 39-400, 411-2, que tracten de la presó de Jaume IV). Pel que fa a les revoltes entre forans i ciutadans, que afectaren la primera meitat del segle XV, vegeu un resum en Ferran SOLDEVILA: *Història de Catalunya*, Barcelona, 1963, 708 ss., on es citen les aportacions encara fonamentals de Quadrado i Alvaro Santamaria. Esmert apart mereixen potser, *les vel·leitats més o menys vagues de lliurament a un príncep estranger- Reiner d'Anjou, el rival d'Alfons IV* (p. 710), que com a mínim semblen indicar la pervivència d'un cert rerafons d'oposició legalista, potser encara relacionable amb la vella lluita jaumista.

RESUM

Amb motiu de la recent edició del *Cançoner Aguiló*, l'autor estudia una de les composicions més valuoses que conté, la *Faula*, de Guillem de Torroella. Revisa els tòpics literaris que hi són presents i els situa tant en la tradició artúrica occidental de què és deutora directa, com en el context de la literatura catalana dels segles XIV i XV, amb especial referència al *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell. També torna a plantejar la tesi que la redacció de la *Faula* respon a una intenció política i constitueix, en darrer terme, una al·legoria en defensa de la casa reial mallorquina, representada per l'Infant Jaume IV.

RESUMEN

Con motivo de la reciente edición del *Cançoner Aguiló*, el autor estudia una de las composiciones más valiosas que contiene, la *Faula*, de Guillem de Torroella. Revisa los tópicos literarios que aparecen de manera patente y los situa no sólo en el marco de la tradición artúrica occidental de la que es deutora directa, sino también en el contexto de la literatura catalana de los siglos XIV y XV, con especial referencia al *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell. También replantea la tesis de que la redacción de la *Faula* responde a una intención política i constituye, en último extremo, una alegoría en defensa de la casa real mallorquina, representada por el Infante Jaime IV.

ABSTRACT

On the occasion of the recent publication of the collection of fourteenth and fifteenth century poems *Cançoner Aguiló*, the autor analyses one of the best compositions: *La Faula* (The Fable) by Guillem de Torroella. Not only does he look at the different literary themes which are evident in this work and situate them within the framework of the Western Arthurian literary tradition to which it is directly indebted, but also within the context of 14th and 15th century Catalan literature, with special reference to *Tirant lo Blanch* by Joanot Martorell. At the same time, he looks into the theory that *La Faula* was written for political reasons and could, in the last extreme, be considered an allegory in defence of the Mallorcan monarchy represented by Prince Jaume IV.